

УДК 331.1 + 336.64

JEL O15, J24, J41, D23.

DOI: 10.31471/2409-0948-2023-2(28)-63-76

Малиновська Галина Василівна
доктор філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент»
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
malinovska19866@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3551-5648>

Івасів Андрій Романович
аспірант
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
e-mail: andrii.ivasiv@nung.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-9620-1066>

Боднарчук Ігор Васильович
аспірант
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
e-mail: business_mail_ukr@ukr.net
<http://orcid.org/0009-0008-0701-0283>

Данилейчук Руслан Богданович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
e-mail: uv@nung.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2074-1266>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У статті досліджено та обґрунтовано взаємозв'язок розвитку людського капіталу та еволюції економічних систем для подальшої розробки рекомендацій щодо управління розвитком людського капіталу в сучасних умовах. Автором доведено необхідність досліджень, спрямованих на встановлення особливостей формування і розвитку людського капіталу в умовах еволюції економічних систем. Результатом таких досліджень має стати теоретичне обґрунтування ролі та місця людського капіталу у процесах еволюційних змін та підтвердження пріоритетності впливу на людський капітал для ефективного розвитку економічної системи.

Автором встановлено, що особисті здібності у структурі первісного людського капіталу доіндустріальної доби – це персоналізований ресурс знань, вмінь, навичок та досвіду, який людина використовувала для трансформації наявних природних та інших ресурсів у результати діяльності з метою задоволення як власних, так і суспільних потреб. Водночас в епоху індустріальної економіки у структурі людського капіталу ідентифіковано персоналізовані інтелектуальні ресурси (інтелектуальні здібності осіб, які генерують й обґрунтовують ідеї технічних, технологічних, організаційних та інших

удосконалень), структурно-ринкові інтелектуальні ресурси в частині знань людини про можливості використання результатів інтелектуальної діяльності та активні інтелектуальні ресурси як результат поєднання людини та машини.

Визначено, що зміни суспільно економічних формацій супроводжуються змінами компонентного складу структури людського капіталу, яка формується відповідно до умов розвитку економічних систем. Сучасну економічну систему запропоновано характеризувати терміном «інтелектуально-поведінкова економіка», зважаючи на пріоритетність ролі людини з притаманними їй інтелектуальними та поведінковими характеристиками у результатах економічної діяльності господарюючих суб'єктів, а реалізація функцій управління людським капіталом в умовах такої економіки вимагає удосконалення процесів, процедур, технологій прийняття рішень щодо організації, мотивації, контролю та планування його розвитку, результати якого будуть визначати рівень інтелектуалізації економічної діяльності.

Ключові слова: людський капітал, людський розвиток, економічна система, інтелектуально-поведінкова економіка, інтелектуалізація економічної діяльності.

Malinovska Halyna Vasylivna
Doctor of Philosophy in specialty 073 "Management"
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Street, 15
malinovska19866@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3551-5648>

Ivasiv Andriy Romanovych
Postgraduate
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Street, 15
e-mail: andrii.ivasiv@nung.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-9620-1066>

Bodnarchuk Ihor Vasyliovych
Postgraduate s
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Street, 15
e-mail: business_mail_ukr@ukr.net
<http://orcid.org/0009-0008-0701-0283>

Danyleichuk Ruslan Bohdanovych
Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Tourism, Recreation and Regional
Development
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, str. Karpatska, 15
e-mail: uv@nung.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2074-1266>

FEATURES OF HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SYSTEM EVOLUTION

Abstract. The article examines and substantiates the relationship between the development of human capital and the evolution of economic systems for the further development of recommendations for managing the development of human capital in modern conditions. The

author proved the need for research aimed at establishing the peculiarities of the formation and development of human capital in the conditions of the evolution of economic systems. The result of such studies should be a theoretical substantiation of the role and place of human capital in the processes of evolutionary changes and confirmation of the priority of the impact on human capital for the effective development of the economic system.

The author established that personal abilities in the structure of the primary human capital of the pre-industrial era are a personalized resource of knowledge, abilities, skills and experience that a person used to transform available natural and other resources into performance results in order to satisfy both personal and social needs. At the same time, in the era of industrial economy, the structure of human capital identified personalized intellectual resources (intellectual abilities of individuals who generate and justify ideas for technical, technological, organizational and other improvements), structural and market intellectual resources in the part of human knowledge about the possibilities of using the results intellectual activity and active intellectual resources as a result of the combination of man and machine.

It was determined that changes in socio-economic formations are accompanied by changes in the component composition of the structure of human capital, which is formed in accordance with the conditions of development of economic systems. It is proposed to characterize the modern economic system by the term "intellectual-behavioral economy", taking into account the priority of the role of a person with his inherent intellectual and behavioral characteristics in the results of the economic activity of economic entities, and the implementation of human capital management functions in the conditions of such an economy requires the improvement of processes, procedures, decision-making technologies regarding organization, motivation, control and planning of its development, the results of which will determine the level of intellectualization of economic activity.

Keywords: human capital, human development, economic system, intellectual-behavioral economics, intellectualization of economic activity.

Вступ. Загальновідомо, що термін «економіка», який вперше використав у своїх працях Арістотель має грецьке походження і означає вчення, закони про управління домашнім господарством. Якщо вести мову про історичний період у розвитку людства, який ознаменував появу економічних знань або уявлень про економіку як різновид та результат діяльності людини, то не виникає сумнівів, що таким періодом є початок життя людини на землі, не акцентуючи, при цьому увагу на існуючих у світовій історичній науці версій щодо часових вимірів появи. На кожному етапі розвитку людської цивілізації можемо спостерігати зміну підходів до ведення господарської діяльності, зумовлену, в першу чергу, фізіологічною та інтелектуальною еволюцією самої людини, а також виникненням нових форм та методів організації суспільного життя.

На сьогоднішній день у світовій та вітчизняній історії нагромаджений багато столітній досвід господарської діяльності та відносин на рівні суспільств, держав, регіонів, територій, галузей, також окремих суб'єктів господарювання. Кожний етап історичного розвитку характеризується особливими умовами побудови економічних відносин у суспільстві, в основі яких як об'єктивні процеси, зумовлені, в першу чергу, природно-кліматичними змінами на землі, так і суб'єктивні, які визначаються ступенем еволюції самої людини, розвиненістю її знань, вмінь, навичок, досвіду про можливості та способи використання засобів виробництва для задоволення потреб.

Зважаючи на викладене вище, приходимо до висновку про необхідність досліджень, які спрямованих на встановлення особливостей формування та розвитку людського капіталу в умовах еволюції економічних систем. Головним результатом таких досліджень має стати, по перше, теоретичне обґрунтування ролі та місця людського капіталу у процесах еволюційних змін, по друге, підтвердження пріоритетності впливу на людський капітал для ефективного розвитку економічної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В епоху первіснообщинного ладу, рабовласництва та феодалізму, які формують тривалий доіндустріальний або аграрний період розвитку економіки людина освоює матеріали для виготовлення знарядь праці, займається натуральним, спочатку привласнюючим, а пізніше відтворюючим господарством, використовує ручну працю, поступово удосконалюючи її примітивною технікою та технологіями. Головними економічними досягненнями найтривалішого етапу в розвитку людської цивілізації, виникнення яких пов'язують з фізіологічною еволюцією самої людини, її реакцією на природно-кліматичні зміни, а також необхідністю задоволення, в першу чергу, біологічних потреб (їжа, одяг, житло тощо) дослідники історії світового та вітчизняного господарства вважають винайдення та підтримка вогню, удосконалення побуту, техніки та технології спорудження житла, освоєння та використання таких основних матеріалів як камінь, дерево, залізо тощо, перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства, започаткування товарного виробництва та торгівлі. У вітчизняній навчальній та науковій літературі доіндустріальне суспільство, як правило, характеризується з точки зору особливостей притаманних типу виробництва, організації економіки, яка базована на натуральному господарстві, ступеня використання ручної праці, рівня розвитку техніки та технології виробництва, обмежуючих чинників економічного зростання [1-5]. Зокрема, автор публікації [50] аграрну або доіндустріальну епоху пов'язує, в тому числі, з «...низьким рівнем продуктивності та інтенсивності праці...», «...розширенням можливостей реалізації продуктивного потенціалу людини», а також визначає землю як основний ресурс і чинник виробництва [2, с. 57]. Досліджуючи сутність, структуру та особливості інтелектуально зорієнтованої економіки, науковець стверджує, що доіндустріальна та індустріальна епохи – це історичні періоди, в яких відбувається формування неявних передумов зародження інтелектуально зорієнтованої економіки, виключно, з позиції використання знань в економічній діяльності, заперечуючи, при цьому, взаємозв'язок між зростанням частки інтелекту та результатами господарської діяльності і категорично не погоджуючись з тезою про те, що процес інтелектуалізації розпочався одночасно із зародженням господарської діяльності людини.

З точки зору встановлення причин та передумов глобальних змін у соціально-господарських процесах суспільства привертає увагу дослідження [1], в якому автор доіндустріальну епоху вважає періодом «...низького рівня розвитку технологій...» [1, с. 78], а діяльність людини характеризує високою трудомісткістю виробничих операцій і значною залежністю від природного чинника. Аналогічна позиція висловлена авторами навчального посібника, які характеристику доіндустріальної епохи розширюють трактуванням «худоби та робітників, як енергетичної бази тогочасного виробництва» [3, с. 42].

Не заперечуючи обґрунтованості приведених вище та багатьох інших висловлених науковцями позицій щодо особливостей, умов та наслідків, притаманних доіндустріальній або аграрній економіці, вважаємо доцільним звернути увагу на обмеженість поглядів вчених щодо ролі та значення людини у реалізації процесів становлення та розвитку господарських відносин. Перш за все, привертає увагу погляд на проблеми формування та використання капіталу відомого українського вченого-економіста Мочерного С.М., який зазначає, що існування капіталу не можна пов'язувати з усіма суспільно-економічними формаціями, а у період рабовласництва цим терміном не виправдано характеризувати використовувані засоби виробництва. У відомій та часто цитованій праці [6] автор зазначає, що визнання західними вченими луку і стріл капіталом – це результат їх абстрагування від поняття «наймана праця», а також «...від суперечностей, що виникають між власниками значної кількості засобів виробництва і безпосередніми виробниками, які здебільшого позбавлені таких засобів...» [6, с.720]. Погоджуючись з головним аргументом науковця про те, що під капіталом слід розуміти не просто предмети праці, засоби праці чи гроші, а пов'язувати його існування з певними виробничими відносинами, вважаємо доцільним наголосити на важливості розгляду капіталу у доіндустріальну епоху не з

позиції його використання, а перш за все, з точки зору процесу формування, як результату діяльності людини, спрямованої на задоволення потреб. У довідковому виданні за авторством російських науковців представлено визначення дефініції «капітал» як ресурсу, який створений людьми для виробництва товарів та послуг [7]. Такий підхід в одному із вітчизняних наукових видань трактований як такий, що знецінює «...науково-теоретичний зміст досліджуваної економічної категорії» [4, с.33].

Широковідома в наукових колах дослідниця теоретико-прикладних проблем людського капіталу та людського розвитку, професор Грішнова О. А. в одній із численних публікації [8] наголошує на тому, що тільки внаслідок тривалого історичного розвитку суспільних відносин продуктивні здібності людини набувають форми капіталу. Тобто, однозначна позиція науковця полягає в тому, що доіндустріальний період розвитку людської цивілізації та економіки не слід пов'язувати з існуванням та використанням людського капіталу, так як для його виникнення і розвитку потрібні особливі умови розвинутої ринкової економіки. Такі особливі умови у раніше згаданому виданні [4, с. 51], на думку автора, пов'язані з «...розвитком науково-технічного прогресу, ускладненням технологічних операцій та впровадженням новітніх технічних розробок у виробничу практику». Підтримуючи позицію багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених щодо наявності високого ступеня наукової дискусійності у питаннях, пов'язаних з дослідженням теоретичних засад людського капіталу, вважаємо за необхідне сформулювати та обґрунтувати власний погляд, перш за все, на проблему встановлення часу та умов появи людського капіталу, а також ідентифікацію його участі у процесах господарської діяльності.

Мета дослідження. Враховуючи різновекторність поглядів на проблематику місця та ролі людського капіталу у процесах еволюції економічних систем, метою статті є дослідити та обґрунтувати взаємозв'язок розвитку людського капіталу та еволюції економічних систем для подальшої розробки рекомендацій щодо управління розвитком людського капіталу в сучасних умовах.

Основна частина дослідження. Незаперечними постулатами економічної теорії та практики є, по перше, те, що в основі економічної діяльності людини лежать потреби та необхідність їх задоволення, по друге – людські потреби задовольняються за допомогою благ або ресурсів, які приносять людині користь, але є обмеженими і, по третє – зростання та розвиток потреб завжди випереджає ресурсні можливості, що обумовлено законом зростання потреб. Щодо класифікації потреб, то найбільш відомою та часто використовуваною у наукових та навчальних публікаціях є теорія ієрархії потреб Маслоу, в основі якої піраміда первинних та вторинних людських потреб. Акцентуючи увагу на економічних потребах, як спонукальному факторі господарської діяльності людини, можемо припустити, що в результаті їх задоволення людина отримує вищий від попереднього рівень власного добробуту. В такому випадку, використовуючи загальноприйнятту в економічній науці термінологію, можемо припустити, що в результаті задоволення потреб зростає загальна вартість добробуту на величину додаткового задоволення або додаткової вартості добробуту. Виходячи з вище приведених міркувань, приходимо до попереднього висновку про те, що зростання добробуту від задоволення потреб – це, в першу чергу результат попереднього використання капіталу. Підтвердженням сформульованого висновку може стати аналіз узагальнених в [4, с.34-36] трактувань самого терміну «капітал» різними авторами, які характеризують його як запас цінностей, який приносить дохід, все, що спроможне приносити дохід, носій додаткової вартості, товари, які безпосередньо не задовольняють потреби людини, вартість, яка здатна створювати більшу вартість. Таким чином, вважаємо, що людина, діяльність якої в доіндустріальну епоху спрямована, в першу чергу, на задоволення базових (первинних) потреб використовувала капітал у вигляді природних ресурсів (капітал природи) та особистий людський капітал у вигляді вроджених, здобутих та розвинутих знань, вмінь та навичок, пов'язаних з використанням капіталу природи.

Відстоюючи позицію про необхідність та обґрунтованість віднесення часу появи людського капіталу у первісну епоху, вважаємо необхідним звернутися до основних підходів щодо трактування економічної категорії «людський капітал», а також проаналізувати погляди науковців на його компонентну структуру. На нашу думку, це дасть можливість отримати додаткові аргументи на користь зниження рівня дискусійності у науковій проблематиці щодо умов та факторів, які забезпечили появу, функціонування та розвиток людського капіталу.

Американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки 1979 року Теодор Вільям Шульц вважав, що людський капітал – це всі людські здібності, як вроджені, так і набуті [9], Гері Беккер вказував на формування людського капіталу за рахунок наявних або розвинутих людиною знань, навичок, мотивацій [10], а професор Грішнова О.А. пов'язує цю економічну категорію з сукупністю сформованих і розвинутих продуктивних здібностей. Вважаємо, що спільною для вище наведених та багатьох інших, наявних у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі визначень категорії «людських капітал» є його характеристика з точки зору вроджених, набутих, сформованих та розвинутих здібностей людини. На наше переконання, такий підхід підтверджує раніше сформульовану думку про те, що діяльність людини з моменту її появи та використання притаманного їй людського капіталу слід розглядати як одночасні і взаємопов'язані процеси. Крім того, вважаємо, що наукова дискусія має бути спрямована на встановлення особливостей та етапів еволюції людського капіталу відповідно до історичних періодів розвитку економіки та суспільства.

З приводу встановлення трансформацій ролі, місця, функцій та особливостей людського капіталу під впливом змін, які відбувалися у суспільно економічному розвитку людської цивілізації, на наш погляд, доцільно звернутися до сучасних теоретичних обґрунтувань його компонентного складу. Насамперед, необхідно відзначити, що погляди зарубіжних та вітчизняних науковців характеризуються неоднозначністю у визначенні пріоритетності людського капіталу над інтелектуальним чи навпаки. В цьому сенсі продовжуються дискусії, які, на наше переконання, тільки підкреслюють та актуалізують важливість людини та інтелекту як у сучасних умовах, так і протягом всього періоду існування людства. Наша позиція з цього питання є однозначною і повністю співпадає з думкою вітчизняних авторів про те, що інтелектуальний капітал є складовою людського, бо носієм інтелекту є людина [11, 60]. Причиною наукових суперечностей вчені Інституту регіональних досліджень НАН України вважають «...змішування різних підходів до трактування людського та інтелектуального потенціалу» [12, с.15].

Не акцентуючи увагу на взаємозв'язках між інтелектуальним та людським капіталом вважаємо, що для підтвердження можливостей використання та обґрунтування категорії «людський капітал» від доіндустріальної до сучасної економіки достатньо провести аналіз існуючих підходів до ідентифікації його компонентного складу. Зважаючи на приведені в науковій літературі підходи до складу та послідовності формування компонентів, приходимо до висновку про те, що більшість авторів, визначаючи структуру людського капіталу, керуються принципом етапності, тобто поступовим переходом від простішого до складнішого компонента. Автор публікації [13] вважає, що людський капітал складається з таких елементів як знання, компетенції, ставлення, інтелектуальна гнучкість. При цьому, знання, як базова компонента, на його думку, передбачають, що людина повинна «знати що, чому, як і хто», капітал компетенцій – це таланти, здібності, швидкість реагування, ставлення – поведінка, довіра, мотивація, лідерство, а інтелектуальна гнучкість складається із здатності до інновацій, імітування, адаптації [13, с.461]. В зарубіжній літературі [14] людський капітал представлений сукупністю багатьох компетенцій, які, на наш погляд, можуть бути поєднанні у три компонентні групи: базові, до яких відносяться знання, навички, досвід, особисті здібності, здоров'я; творчо-інтелектуальні – інноваційні здібності, креативність, здатність до ноу-хау; інтелектуально-комунікаційні – здатність співпрацювати, гнучкість, навички вирішення проблем, стресостійкість, схильність до

навчання, лояльність та інші. Такий підхід, в першу чергу, дозволяє відійти від всезагального аналізування людського капіталу, а вивчати стан та потреби його розвитку, розробляти технології та механізми управління, орієнтуючись на ієрархію сформованих компонентних груп. На можливостях аналізувати різні аспекти вивчення та управління людським капіталом наголошують автори роботи [15], які у структурі людського капіталу виділяють капітал здоров'я, трудовий, інтелектуальний, організаційно-підприємницький, культурно-моральний, соціальний, бренд-капітал, структурний, організаційний. Підтримуючи запропонований варіант структурування, вважаємо дещо обмеженою можливість його використання, зокрема, в цілях ефективної реалізації функцій управління. З цього приводу привертає увагу позиція відомого вченого, в недалекому минулому одного з найактивніших дослідників спадщини світової та української економічної думки, професора Злупка С.М., який вважав, що, по перше, однакові інвестиції у людський капітал у різних країнах не викликають однакові економічні прирости, а, по друге – існуючі концепції людського капіталу зрівнюють усіх людей, ігнорують природні здібності і таланти окремої особи [16]. Автор численних публікацій, які стосуються різних аспектів розвитку людини, її ролі у національній економіці вказує на те, що окремого індивіда, крім його вроджених талантів, знань та умінь, необхідно розглядати як представника національної культури та носія певних традицій [16]. Такими чином, у вище приведених поглядах авторитетного науковця знаходимо підтвердження того, що появу та структурування людського капіталу не доцільно пов'язувати з виникненням або змінами певних господарських умов, а проблематику управління людським капіталом необхідно розширювати за межі врахування традиційних факторів його нагромадження, використання та розвитку.

У науковому дослідженні [11] автор звертає увагу на існування у науковому середовищі поняття «живий капітал», представлений знаннями людини та «неживий» – втілений у фізичних та матеріальних формах, а також «інституціональний», як їх сукупність [11, с. 84]. Погоджуючись з такою думкою, вважаємо доцільним вказати на те, що «неживий капітал» цілком обґрунтовано можна асоціювати з інтелектуальними ресурсами, частина з яких трансформується в капітал при активному використанні людиною. З цього приводу, актуальною та своєчасною є позиція автора роботи [17], який запропонував структурну схему формування людського капіталу [17, с.96], виділяючи в складі інтелектуальних ресурсів персоналізовані та структурно-ринкові. Головною умовою формування або нагромадження людського капіталу науковець вважає реалізацію процесів перетворення пасивної частини інтелектуальних ресурсів в активну. Активна – це сукупність інтелектуальних ресурсів, якими володіє людина, використовує як такі, що нею створені або залучені з метою використання у господарській діяльності. На наш погляд, за допомогою запропонованої схеми виникає можливість формування двох наукових позицій щодо удосконалення теоретичного базису категорії «людський капітал»: перша – стосується обґрунтування доіндустріальної епохи як періоду, з яким слід пов'язувати перший історичний етап виникнення, використання та нагромадження людського капіталу, друга – це виділення особливостей реалізації функцій управління людським капіталом з врахуванням удосконалень компонентної структури відповідно до змін умов функціонування економічної системи та факторів, які формують результати діяльності.

Таким чином, вважаємо, що, характеризуючи доіндустріальний період розвитку світової економіки, необхідно вести мову про первісний людський капітал, у структурі якого переважали такі базові компоненти, як фізичний стан людини, знання про можливості використання природних ресурсів, навички у виготовленні та застосування знарядь праці, досвід ведення первісного, рабовласницького та феодального господарства, базований на досягненнях попередніх періодів та зростаючих потребах людини в умовах нових суспільно-економічних відносин, особисті здібності, втілені у методах та підходах до реалізації процесів господарської діяльності. Враховуючи запропонований автором

роботи [1] порядок формування людського капіталу, можна припустити, що особисті здібності у структурі первісного людського капіталу доіндустріальної доби – це персоналізований ресурс знань, вмінь, навичок та досвіду, який людина використовувала для трансформації наявних природних та інших ресурсів у результати діяльності з метою задоволення як власних, так і суспільних потреб.

Характеризуючи другий етап суспільно-економічного розвитку людської цивілізації, автор роботи [2] вказує, що у другій половині XVIII на початку XIX століття відбувається перехід від економіки доіндустріального типу виробництва до індустріального господарства. При цьому, основою останнього постає машина та різноманітні механічні знаряддя праці, а людина – їх функціональними додатком [2, с.57]. Таким чином, в епоху індустріальної економіки у структурі людського капіталу можна чітко ідентифікувати персоналізовані інтелектуальні ресурси (інтелектуальні здібності осіб, які генерують та обґрунтовують ідеї технічних, технологічних, організаційних та інших удосконалень), структурно-ринкові інтелектуальні ресурси в частині знань людини про можливості використання результатів інтелектуальної діяльності та активні інтелектуальні ресурси як результат поєднання людини та машини. На думку Кондрашової-Діденко, в індустріальний період розвитку економіки людина «...відчужується від знарядь праці і результатів своєї діяльності», тобто її інтелектуальний ресурс стає структурно-ринковим, «...постає додатком до машин...», що означає його перехід в активну фазу використання іншими людьми, умови якої «...не уможливають розвиток людини як особистості» [2, с.57]. За таких умов, розвиток людського капіталу можна пов'язувати із процесом, який характеризується чітко вираженими початковою та завершальною стадіями.

Особливим напрямом сучасної економічної науки, який відображає, обґрунтовує, підтверджує тенденції розвитку економіки, починаючи з другої половини XX століття є теорія постіндустріального (інформаційного) суспільства. Їх найвідомішими представниками є такі американські, французькі, японські вчені як М. Кастельс, Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, П. Дракер, Ж. Еллюль, Ф. Перру та ін., Т. Сакаїя та інші. У вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах, поряд з поняттям «постіндустріальна економіка», дуже часто використовуються словосполучення «інформаційна економіка», «креативна економіка», «віртуальна економіка» та інші, а найчастіше – «інтелектуальна економіка» та «економіка знань». Притримуючись думки про те, що в означенні типу економіки необхідно орієнтуватись на домінуючий вид використовуваних ресурсів, а також погоджуючись з твердженням про будь-яку економіку, як таку, що використовує знання, вважаємо доцільним використовувати в науковому обігу термін «інтелектуальна економіка» або «інтелектономіка».

Вітчизняне наукове середовище демонструє високу зацікавленість проблемами інтелектуальної економіки, від понятійно-категоріального апарату, особливостей, характеристик до проблем прикладного характеру, пов'язаних з розвитком важливих явищ та процесів в нових умовах економічних відносин. Зокрема, згадуваний вище автор [2], орієнтуючись на дослідження зарубіжних науковців [18], вважає, що основою інтелектуальної економіки є порядні та чесні господарські агенти, зміни на користь природних і штучних розумово-інтелектуальних систем, інтелектуально розвинена людина з високим рівнем інтелекту, який проявляється у сукупності її здібностей, домінування знань над традиційними чинниками виробництва, інноваційна діяльність економічних суб'єктів, безперервна освіта, як засіб постійного оновлення знань. Оригінальний, на наш погляд, підхід автора до характеристик інтелектуальної економіки представлено в іншій публікації [19], метою якої стало обґрунтування потреб «...формування Актора як уможливорювальника прискорення становлення інтелектуально зорієнтованої економіки». Під терміном «Актор» науковці розуміють людину з широким діапазоном здатностей і спроможностей [19, с.27], яка вміє та знає як використовувати раніше отримані знання [19, с.30]. Таким чином, погоджуючись з вище висловленими обґрунтуваннями умов становлення та розвитку інтелектуальної економіки, вважаємо, що

найважливішим її елементом є людина, з притаманними їй здібностями (капіталом) змінювати умови розвитку та удосконалюватись відповідно до цих умов.

Відомі українські дослідники, праці яких часто цитовані у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях, частіше вживають поняття «економіка знань» або «знанєвомістка економіка». Наприклад, Федулова Л. І. вважає, що така економіка створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності [20], Геєць В. М. – пов’язує із знаннями, які є джерелом зростання [21], Ажажа М. А. – трактує знання, які мають їх носії, як головне джерело стійкого економічного розвитку [22]. Зміст приведених та багатьох інших трактувань понять «економіка знань», на нашу думку, відображає процеси, які є наслідком змін у сфері формування та використання інтелектуальних компонентів людського капіталу. З цього приводу, вдалим вважаємо визначення «економіки знань» запропоноване в [23], де автор стверджує, що економіка знань – це сфера практичної реалізації людського інтелекту, а знання – пріоритетний ресурс.

В контексті приділення особливої уваги практичній реалізації людського інтелекту як основного процесу знанєвоорієнтованої економіки, вважаємо доцільним звернутися до популярних в останньому десятилітті досліджень, пов’язаних з економікою, яка заснована на поведінці людей або поведінковою економікою. На сьогоднішній день у сучасній вітчизняній економічній думці нагромаджено певний досвід щодо розуміння сутності та основних засад функціонування поведінкової економіки [24-27], аналіз якого дає підстави робити висновок, що інтелектуальна та поведінкова економіка – це не різні означення одних і тих самих процесів, які відбуваються на усіх рівнях функціонування економічної системи. Якщо термін «інтелектуальна економіка», незважаючи на значну диференційованість наукових трактувань, має чітко сформульовану змістовну основу, то поняття «поведінкова економіка», як зазначено автором в [24, с.216] досі не розкрито і не сформульовано чіткого визначення.

Серед небагатьох вітчизняних досліджень, які, як правило, стосуються сутності, концептуальних основ, передумов виникнення, засад функціонування поведінкової економіки, привертає увагу публікація авторів [27], які вказують що суб’єктом поведінкової економіки є людина з притаманними їй природними людськими якостями. На нашу думку, поведінкові характеристики людини не доцільно обмежувати тільки суб’єктивно сформованими якостями, а розширити їх, шляхом врахування залежності поведінки людини від набутих та розвинутих у процесі життєдіяльності знань, вмінь, навичок, досвіду, здібностей та здатностей. Останні, в свою чергу, визначені авторами [27, с.216] як основний об’єкт вивчення поведінкової економіки.

Підтвердженням доцільності поєднання концепції інтелектуальної та поведінкової економіки може стати формування удосконаленого ланцюга послідовності змісту елементів в одному із запропонованих визначень «інтелектуальна економіка» [28, с.40], як це зображено на рис. 1.

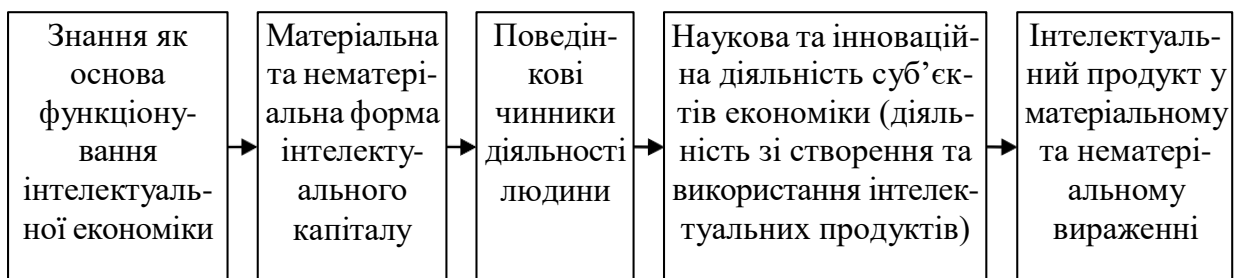

Рисунок 1. Ланцюг послідовності змісту елементів інтелектуальної економіки

Джерело: побудовано автором на основі [4-5; 14-20]

На наше переконання, включення елемента поведінки людини в концептуальну схему функціонування інтелектуальної економіки дозволяє, по перше, підвищити рівень практикоорієнтованості процесів, які реалізуються на всіх рівнях економічної системи, яка функціонує за цією моделлю, по друге, ідентифікувати ймовірні причини невідповідності рівня розвитку людського капіталу, як основи інтелектуальної економіки очікуваним результатам економічної діяльності.

Таким чином, не акцентуючи увагу на ступені синонімічності між поняттями «інтелектуальна», «знансвоорієнтована», «креативна», «цифрова», «інформаційна» економіка, вважаємо, що сучасні економічні процеси та явища необхідно характеризувати, обґрунтовувати, оцінювати, прогнозувати з позиції їх виникнення та протікання в умовах інтелектуально-поведінкової економіки [29-31]. Під поняттям «інтелектуально-поведінкова економіка» пропонуємо розуміти економічну систему, в якій діяльність усіх економічних агентів спрямована на формування та використання людського капіталу як ключового фактора економічного розвитку на засадах інтелектуалізації, від інтелектуальних та поведінкових характеристик якого залежать результати створення, залучення та використання в господарській діяльності інтелектуального продукту у матеріальній та нематеріальній формі. Ключовими у змісті запропонованого визначення вважаємо поняття «людський капітал» та «інтелектуалізація». Стосовно першого, то, на наше переконання, нові знання, набуті компетентності, інтелектуальні здібності людини-працівника можуть забезпечити конкурентні переваги ринкових суб'єктів за умови їх тісного зв'язку та паралельного розвитку поведінкових орієнтацій особи. Іншими словами, якщо за власною чи ініціативою суб'єкта господарювання людина отримує нові знання, вміння, навички та досвід, то необхідно умовою їх подальшої трансформації в економічно ефективний результат мають стати попередньо сформовані здатності та ціннісні орієнтири, які, на нашу думку, будуть визначати спроможність особи до застосування додатково розвинутих компонент власного людського капіталу. В цьому сенсі, важливим явищем інтелектуальної економіки виступає процес інтелектуалізації, який в найбільш загальному трактуванні означає зростання частки інтелекту в усіх сферах, напрямках та видах економічної діяльності. На думку автора роботи [17], рівень інтелектуалізації діяльності суб'єктів господарювання, крім факторів, пов'язаних з об'єктивними професійно-компетентнісними характеристиками персоналу, залежить від сукупності таких якісних характеристик (здатностей) осіб з числа управлінців та виконавців, як готовність до постійних змін, інноваційна здатність людиноорієнтованість, інтелектоорієнтованість, готовність до командної роботи та здатність створювати ефективні команди. Означені характеристики науковець пропонує визначати шляхом тестування осіб з використанням власного та наявного у психологічній науці тестового інструментарію. На наше переконання, такий підхід актуалізує можливість та необхідність розглядати процеси пов'язані з формуванням, використанням та розвитком людського капіталу суб'єктів господарювання з врахуванням його інтелектуальних та поведінкових характеристик.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах інтелектуально-поведінкової економіки, крім розширення компонентного складу структури людського капіталу, вимагають перегляду, уточнення та коригування процедури, які реалізуються в рамках концепції управління людським капіталом. Досліджуючи підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення дефініції «управління людським капіталом», автор роботи [32, с.177] групує їх таким чином: процесний підхід, механістичний, макроекономічний, знансвоорієнтований, інвестиційний та ресурсорієнтований. На нашу думку, кожен із запропонованих підходів є теоретично обґрунтованим і має значний потенціал для практичного використання. Проте, найбільш адаптованим з точки зору реалізації функцій управління людським капіталом до умов економіки, де домінуючими конкурентними перевагами є інтелект та поведінка людини слід вважати ресурсорієнтований підхід, на досліджені та використанні якого акцентують увагу, як

правило, західні вчені. В одній із публікацій автори наголошують на тому, що концепція управління людським капіталом повинна містити як традиційні для ресурсного підходу елементи, так і враховувати необхідність формування таких складових як відданість працівників, взаємна довіра між працівниками та роботодавцями, цінності, особливе місце серед яких займають норми поведінки вищого керівництва [33, с.357]. Підтримуючи позицію науковців, щодо розширення переліку елементів людського капіталу, які мають важливе значення для конкурентоздатного розвитку організації, вважаємо необхідним звернути увагу на потребу наукового обґрунтування підходів та механізмів реалізації окремих функцій, пов'язаних з управлінням людським капіталом.

Таким чином, за результатами встановлення характерних рис та особливостей розвитку людського капіталу в умовах еволюції економічних систем можемо зробити такі висновки: по перше – про людський капітал як явище та економічну категорію необхідно вести мову, починаючи від початку появи людини та її господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреб; по друге – встановлено, що зміни суспільно економічних формацій супроводжуються змінами (розширенням) компонентного складу структури людського капіталу, яка формується відповідно до умов розвитку економічних систем; по третє – сучасну економічну систему найбільш актуально характеризувати терміном «інтелектуально-поведінкова економіка», зважаючи на пріоритетність ролі людини з притаманними їй інтелектуальними та поведінковими характеристиками у результатах економічної діяльності господарюючих суб'єктів; по четверте – реалізація функцій управління людським капіталом в умовах інтелектуально-поведінкової економіки вимагає удосконалення процесів, процедур, технологій прийняття рішень щодо організації, мотивації, контролю та планування, в першу чергу його розвитку, результати якого будуть визначати рівень інтелектуалізації економічної діяльності.

Не применшуючи роль трьох інших функцій управління розвитком людського капіталу, вважаємо, що ключовою є функція планування, від ефективної реалізації якої залежить результативність досягнення будь-якою організацією завдань та цілей на основі використання знань, вмінь, навичок, досвіду людини та її сформованих, розвинутих або удосконалених поведінкових характеристик.

Література

- 1 Дергалюк Б.В. Індустріальні та постіндустріальні ознаки структурних трансформацій національних економічних систем. *Інфраструктура ринку*. Випуск 33. 2019. С. 77-80.
- 2 Кондрашова-Діденко В. Інтелектуально зорієнтована економіка. *Вісник КНУ ім. Т.Г.Шевченка. Економіка*. Випуск 109. 2009. С. 56-59.
- 3 Мудрак Р.П. *Економічна теорія: Навчальний посібник*. Умань, 2018. 619 с.
- 4 Мельничук Д.П. *Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія*. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.
- 5 Чирак І.М. *Нова економіка: навч. посіб.* Тернопіль: ТНЕУ. 2016. 236 с.
- 6 *Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1* [відп. ред. С.В. Мочерний]. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.
- 7 Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. *Современный экономический словарь*. М.: ИНФРА-М, 1997. 496 с.
- 8 Грішнова О.А. Ефективність інвестицій в людський капітал в Україні. *Проблеми розвитку ринку праці та політика зайнятості населення в умовах трансформації економіки України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (20-21 листопада 2003 року)*. Луганськ: Східноук. нац. університет ім. В. Даля, 2003. С. 38.
- 9 Schulz T.W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. March, № 51. P. 1-17.

- 10 Becker G.S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. New York, 1964. 268 p.
- 11 Коломієць В. М. Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством". Дніпро, 2019. 491 с.
- 12 Вовканич С., Семів Л. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань. *Вісн. НАН України*. 2008. № 3. С. 13-23.
- 13 Ільницький Д. Національний інтелектуальний капітал в глобальному науково-освітньому просторі: методологія досліджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету (Серія "Економічні науки")*. Херсон: ХДУ – ВД «Гельментика», 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 14–22.
- 14 Johansson U.A. Human Resource Perspective on Intellectual Capital. In: *Perspectives on Intellectual Capital*. Burlington: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.
- 15 Смирнов В.Т., Скоблякова И.В. Классификация и виды человеческого капитала в инновационной экономике. Библиотека креативной экономики. URL: http://umc.gu-uprk.ru/umc/arhiv/2006/1/Smirnov_Skoblykova.pdf.
- 16 Злупко С.М., Радецький Й.І. *Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб.*: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 193 с.
- 17 Кісь С.Я. *Наукові основи інтелектуалізації діяльності підприємств*: дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Івано-Франківськ, 2016. 493 с.
- 18 Салихов Б.В., Нейматова Б.А. Функциональная структура интеллектуального капитала предприятия как объект управления. *Креативная экономика*. 2008. № 11 (23). с. 50-58. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/2606/>
- 19 Кондрашова-Діденко В.І., Діденко Л.В. Інтелектуально зорієнтована економіка: Актор-контексти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2014. Вип. 25. С. 26-34.
- 20 Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Особливості економіки знань на сучасній фазі розвитку суспільства: теорія і практика розбудови в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 73–86.
- 21 Геєць В. Характер перехідних процесів до економік знань. *Економіка України*. 2004. № 4. С. 4-14.
- 22 Ажажа М.А. *Інвестиції в освіту як фактор інтелектуального прогресу. Соціальна перспектива і регіональний розвиток*. Запоріжжя: ТОВ «КСК-Альянс», 2007. Випуск 2. С. 37-40.
- 23 Жарінова А.Г. Економіка знань: зміст та роль інтелекту людини в її формуванні. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. № 28 (2010). URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/222/218>
- 24 Кривий В.І. Передумови виникнення поведінкової економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 18. С. 12-16.
- 25 Чернобай Л.І., Широн Ю.О. Поведінкова економіка: сутність та підходи до визначення. *Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал*. 2016. Вип. VIII. С. 71-78.
- 26 Кизима Т.О. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7-18.
- 27 Повод Т.М., Адвокатова Н.О. Поведінкова економіка: сутність та концептуалізація поняття. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. Випуск 2. С. 213-221.
- 28 Алієв Р. А., Дригола К. В., Вертелецька О. М. Особливості формування інтелектуальної економіки країн світу. *Економічний простір*. 2019. №14. С. 36-48.

29 Kis S., Mosora L., Mosora Yu., Yatsiuk O., Malynovska G., Pobihun S. Personnel Certification as a Necessary Condition for Enterprise' Staff Development. *Management Systems in Production Engineering*. 2020. Volume 28, Issue 2. pp. 121-126.

30 Malynovska G., Kis S., Kalambet Ya., Yatsiuk O. A mathematical and testing tool for personal human capital research assessment. *Management Science Letters*. 2020. Volume 10. 3291-3298.

31 Kis S., Malynovska G., Petrenko V., Yatsiuk O. Matrix of Personality Intelligent Characteristics as an Instrument for its Development Management. *Advances in Economics, Business and Management Research*. 2019. Vol. 95. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/smtesm-19/125917672>

32 Ревтюк Є.А. *Концептуальні основи управління людським капіталом підприємств: моногр.* Івано-Франківськ: Сімик, 2015. 245 с.

33 Marrewijk van M., Timmers J. Human Capital Management: New Possibilities in People Management. *Journal of Business Ethics*. 2003. Vol. 44, No. 2/3. pp. 171-184.

References

1 Derhaliuk B.V. Industrialni ta postindustrialni oznaky strukturnykh transformatsii natsionalnykh ekonomichnykh system. *Infrastruktura rynku*. Vypusk 33. 2019. S. 77-80.

2 Kondrashova-Didenko V. Intelektualno zorientovana ekonomika. *Visnyk KNU im. T.H.Shevchenka. Ekonomika*. Vypusk 109. 2009. S. 56-59.

3 Mudrak R.P. *Ekonomichna teoriia: Navchalnyi posibnyk*. Uman, 2018. 619 s.

4 Melnychuk D.P. *Liudskyi kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naseleння: monohrafiia*. Zhytomyr: Polissia, 2015. 564 s.

5 Chyrak I.M. *Nova ekonomika: navch. posib*. Ternopil: TNEU. 2016. 236 s.

6 *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. T. 1 [vidp. red. S.V. Mochernyi]*. K.: Vydavnychiy tsentr "Akademiia", 2000. 864 s.

7 Raizberh B.A., Lozovskyi L.Sh., Starodubtseva E.B. *Sovremenniy ekonomicheskiy slovar*. M.: YNFRA-M, 1997. 496 s.

8 Hrishnova O.A. Efektyvnist investytsii v liudskyi kapital v Ukraini. *Problemy rozvytku rynku pratsi ta polityka zainiatosti naseleння v umovakh transformatsii ekonomiky Ukrainy: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20-21 lystopada 2003 roku)*. Luhansk: Skhidnouk. nats. universytet im. V. Dalia, 2003. S. 38.

9 Schulz T.W. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. 1961. March, № 51. P. 1-17.

10 Becker G.S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. New York, 1964. 268 p.

11 Kolomiets V. M. Instytutsionalna systema rozvytku liudskoho kapitalu natsionalnoi ekonomiky. dys. ... dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.03 "Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom". Dnipro, 2019. 491 s.

12 Vovkanych S., Semiv L. Liudskyi ta intelektualnyi kapital v ekonomitsi znan. *Visn. NAN Ukrainy*. 2008. № 3. S. 13-23.

13 Ilnytskyi D. Natsionalnyi intelektualnyi kapital v hlobalnomu naukovo-osvitnomu prostori: metodolohiia doslidzhen. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu (Seriia "Ekonomichni nauky")*. Kherson: KhDU – VD «Helmentyka», 2014. Vyp. 9. Ch. 1. S. 14–22.

14 Johansson U.A. Human Resource Perspective on Intellectual Capital. In: *Perspectives on Intellectual Capital*. Burlington: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.

15 Smyrnov V.T., Skobliakova Y.V. Klassyfikatsiya i vydy chelovecheskoho kapytala v innovatsyonnoi ekonomike. Byblyoteka kreatyvnoi ekonomiki. URL: http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2006/1/Smirnov_Skobliakova.pdf.

16 Zlupko S.M., Radetskyi Y.I. *Liudskiyi potentsial, zainiatist i sotsialnyi zakhyst naseleння v Ukraini: navch. posib.:* Vydavnychiy tseñtr LNU im. Ivana Franka, 2001. 193 s.

17 Kis S.Ia. *Naukovi osnovy intelektualizatsii diialnosti pidpriemstv: dys. ... dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy».* Ivano-Frankivsk, 2016. 493 s.

18 Salykhov B.V., Neimatova B.A. Funktsyonalnaia struktura yntellektualnoho kapytala predpriatyia kak ob'ekt upravleniia. *Kreatyvnaia ekonomika.* 2008. № 11 (23). c. 50-58. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/2606/>

19 Kondrashova-Didenko V.I., Didenko L.V. Intelektualno zoriientovana ekonomika: Aktor-konteksty. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova.* Seriia 18: Ekonomika i pravo. 2014. Vyp. 25. S. 26-34.

20 Fedulova L.I., Kornieieva T.M. Osoblyvosti ekonomiky znan na suchasni fazi rozvytku suspilstva: teoriia i praktyka rozbudovy v Ukraini. *Aktualni problemy ekonomiky.* 2010. № 4. S. 73–86.

21 Heiets V. Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomik znan. *Ekonomika Ukrainy.* 2004. № 4. S. 4-14.

22 Azhazha M.A. *Investytsii v osvitu yak faktor intelektualnoho prohressu. Sotsialna perspektyva i rehionalnyi rozvytok.* Zaporizhzhia: TOV «KSK-Alians», 2007. Vypusk 2. S. 37-40.

23 Zharinova A.H. Ekonomika znan: zmist ta rol intelektu liudyny v yii formuvanni. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury.* № 28 (2010). URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/222/218>

24 Kryvyi V.I. Peredumovy vynyknennia povedinkovoi ekonomiky. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky.* 2016. Vyp. 18. S. 12-16.

25 Chernobai L.I., Shyron Yu.O. Povedinkova ekonomika: sutnist ta pidkhody do vyznachennia. *Psykhologichni vymiry kultury, ekonomiky, upravlinnia: naukovyi zhurnal.* 2016. Vyp. VIII. S. 71-78.

26 Kyzyma T.O. Povedinkovi finansy u kontseptsiiakh klasychnoi ta instytutsionalnoi teorii. *Svit finansiv.* 2013. Vyp. 3. S. 7-18.

27 Povod T.M., Advokatova N.O. Povedinkova ekonomika: sutnist ta kontseptualizatsiia poniattia. *Tavriiskiyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika.* 2020. Vypusk 2. S. 213-221.

28 Aliiev R. A., Dryhola K. V., Verteletska O. M. Osoblyvosti formuvannia intelektualnoi ekonomiky krain svitu. *Ekonomichniyi prostir.* 2019. №14. S. 36-48.

29 Kis S., Mosora L., Mosora Yu., Yatsiuk O., Malynovska G., Pobihun S. Personnel Certification as a Necessary Condition for Enterprise' Staff Development. *Management Systems in Production Engineering.* 2020. Volume 28, Issue 2. pp. 121-126.

30 Malynovska G., Kis S., Kalambet Ya., Yatsiuk O. A mathematical and testing tool for personal human capital research assessment. *Management Science Letters.* 2020. Volume 10. 3291-3298.

31 Kis S., Malynovska G., Petrenko V., Yatsiuk O. Matrix of Personality Intelligent Characteristics asan Instrument for its Development Management. *Advances in Economics, Business and Management Research.* 2019. Vol. 95. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/smtesm-19/125917672>

32 Revtiuk Ye.A. *Kontseptualni osnovy upravlinnia liudskym kapitalom pidpriemstv:* monohr. Ivano-Frankivsk: Simyk, 2015. 245 s.

33 Marrewijk van M., Timmers J. Human Capital Management: New Possibilities in People Management. *Journal of Business Ethics.* 2003. Vol. 44, No. 2/3. pp. 171-184.